

JÉGBARLANG

— MAGYAR MÓDRA

Ki ne hallott volna az Európa-hírű Dobsinai-jégbarlangról? Azt viszont már kevesebben tudják, hogy Magyarországon Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Telkibánya határában is létezett egy „jégbarlang”.

A Tokaji-hegység szívében található, jelenleg mindössze 800 lakosú kis erdei települést évszázadokon át „aranygombos” Telkibánya néven ismerték Magyarországon. A földtörténeti harmadidőszaki (miocén kori) vulkanizmus riolit kőzetének teléreiből az Árpád-kortól aranyat, ezüstöt bányásztak, Nagy Lajos király 1344-ben városi rangra emelte a bányásztelepülést. A XVII. századi, veresvízi bányaozmás után az ércbányászat visszaesett. Tompa Mihály így öröközte meg a katasztrofához kapcsolódó mondát:

„A veres patak — szól a monda —,
A gyilkoló sziklák alatt,
— Kik háromszáz voltanak —,
A holtak véréből fakadt.
S míg az idő betelni nem fog,
Mely a szellemnél írva van;
Foly a patak, s eret kutatni
Jár a bányász haszontalan.

A Veresvíz észak—déli irányú völgyével szemben, a Király-hegy alatt fakad a Király-forrás, vagy más néven Mátyás király kútja. Ez a — feltűnően hideg vízu, átlagosan 2 C-fokos hőmérsékletű — forrás Telkibányától keletre, a Pálházára vezető műút mentén található, és a Hegyköz felé tartó Bózsza patak egyik forrása. A forrás meredek, erdős hegyoldalaktól árnyékoltsa keskeny völgytalpon fakad, s felette található hazánk egyetlen jégbarlangja, amely a Zempléni Tájvédelmi Körzet nevével fémjelzett többnyelvű tábla információja szerint a világon egyedülálló „ice cave” (jégbarlang), már ami az alacsony (216 m-es) tengerszint feletti magasságát illeti.

Nem természetes képződmény

A „jégbarlang” tulajdonképpen olyan, mint egy istoly, vagyis vízszintes, alagútszerű üreg, amelyet a bányászat során a meddő kőzetbe vájnak, hogy megközelíthessék az érctelékeket. A század elejének világhírű magyar földrajztudósa, Cholnoky Jenő 1934-ben, telkibányai látogatása alkalmával kereste fel a „barlangot”, és adott magyarázatot a jegesedés jelenségére. Leírása szerint, egy Tóth Bálint nevű útbiztos egyszer nyár közepén a forrás közelében megcsúszott és elesett. Meglepetéssel tapasztalta, hogy az avar alatt a kövek jégkéreggel vannak borítva. Megállapította, hogy a Király-hegy északi lejtőjén a talaj néhány deciméteres mélységben meg van fagyva. A forrás felett, a hegyoldalon egy 6 méter hosszú, embermagasságú, keskeny alagutat (istolyt) vágott, melyet fával dűcölt ki.

Amikor Cholnoky professzor 1934. július 6-án, a kánikula közepén ott járt, meglepetéssel látta, hogy az istoly dűcai jégkéreggel vannak borítva, a mennyezetéről méteres jégcsapok lógnak le, s az üreg oldalait és alját vastag jég fedi. Mandzsúriai megfigyelései analógiáján a jelenségre a következő magyarázatot szolgáltatotta: „... az egész hegyoldal nagy bányahányó, ún. gorc, vagyis ide dobálták ki a hajdani aranybányák értéktelen törmelékét. A jeges lejtő felett csakugyan régi tárnák és aknák beomlott nyílásai látszanak. A helybeliek magyarázata szerint ezeket a bányákat az Árpád-házi királyok idején művelték, tehát most 5-600 évesek. Azóta elhagyatottan tátongnak észak-északkelet felé, éppen szemben a hóviharak irányával. A völgy északi oldalán a meredek lejtő mögött olyan, nagy kiterjedésű vulkanikus fennsík van, amelyik lakásan lejt dél felé, tehát az északi

hóviharak temérdek havat hordtak innen a völgybe, s betemették hóval az elhagyott bányanyílásokat. 5-600 év óta gyűlik fel bennük a hó, s át-hűtötték maguk körül a talajt, annyira, hogy a felszín alatt 50 cm mélyen, az egész gorbán megfagyott a talaj. A jég talaj felett az erdő ritkás, de azért a fák jól beárnyékolják, talán ez is hozzájárul, hogy nyáron az olvadás nem tud 40-50 cm-nél mélyebben behatolni. Mindenesetre érdemes a dolgot alaposabban tanulmányozni, s esetleg nagyobb istolyal vagy tárnával „jégbarlangot” feltárni, mert igen ritka dolog, s nagyon érdemes arra, hogy világhírt szerezzünk neki.”

Ma a „jégbarlang” és környéke természetvédelmi terület, a Zempléni Tájvédelmi Körzet szigorúan védett része. Az idézőjel arra utal, hogy a „jégbarlang” amolyan mai magyar jégbarlang — jég nélkül. 1968-ban az Állami Erdőgazdaság az üreget — amely akkor még igazán jeges barlang volt, méteres jégcsapokkal a nyár közepén — az alapterület megnövelése és a jegesedés fokozásának reményében kibővítette; 23 m hosszú főágat és 6,5 m hosszú, jobb oldali mellékágat létesített. Akkoriban ugyanis vadhúst tároltak benne. Sajnos a jég, a szándék ellenére, elolvadt. Ez részben azzal magyarázható, hogy az üreg padlószintje magasabb a bejárat szintjénél, így a klasszikus jégbarlangokkal ellentétben — ahol a nehezebb fajsúlyú hidegebb levegő nyáron a könnyebb meleg levegő nem tudja kiszorítani — a hidegebb levegő a kinti melegedéskor egyszerűen „kicsúrog” a barlangból. A jég eltűnésének az oka másrészt — Kovács Zoltán helyi tanácselnök feltevése szerint — az, hogy a fagy nem hatol be nagy mélységben a kőzetbe, ahogy azt Cholnoky professzor gondolta, amikor az istoly bővítését javasolta.

A „jégbarlang”
belseje ma
(A szerző felvétele)

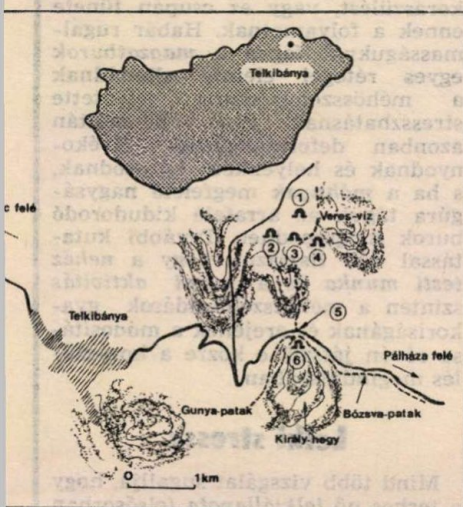
A bejáratnál a leghidegebb

A tanácselnök 15 évre visszamenően, egészen a közelmúltig számos esetet tart nyilván, amikor nyáridőben a Telkibánya környéki hegyekben zúzmars, deres, jeges köveket találtak, mindig közvetlenül a vékony vázlatlaktakáró alatt. A Király-hegy északi lejtőjét valószínűleg

nüleg a szemközti Kánya-hegy egykori „veresvízi” tároból kiszórt — mesterségesen felaprózott — riolit-tufa törmeléke fedí. Vagyis: nem az egykori bányatárók beomlott bejáratú vájait töltötte ki a hó és a jég, nagy mélységben áthútv a kőzetet, hanem csak a stabilizálódott törmelékeltő apró kődarabjai közötti repedéseket; így a kőzetnek csak a legfelső egy-két métere hűlt át. Valószínűsíti ezt a növények gyökérzetén mindenütt kivált fehér mészkéreg. Ez a víz tartós jelenlétére utal, s meredek, északi lejtőről lévén szó, ahonnan a víz gyorsan lefolyik — a jelenség valóban a hó és a jég tartós jelenlétét jelzi. A „jégbarlang” mai, 23 m hosszú járatának a végén már a kőzet saját, valamivel magasabb hőmérséklete érvényesül. 1989 augusztus 25-én például a bejárat közelében csak 10 C-fokot, a járat

Régi bányák Telkibánya környékén.

- 1: Mária-bánya;
- 2: Teréz-bánya;
- 3: Csengő-bánya;
- 4: Veres-vizibánya;
- 5: Mátyás király kútja;
- és 6: Jeges barlang

végén már 15 C-fokot mutatott a hőmérő, miközben Telkibányán 28 C-fokos nyári meleg volt. A barlang mellett fakadó Mátyás király kútjának a vize ugyanekkor mindössze 4 C-fok volt. Mindez azt a feltevést látszik igazolni, hogy a telkibányai, egykori jégbarlang az antropogén behatás révén a kőzet legfelső rétegében, közvetlenül a vékony vázta-laj alatti meddő kőzatalékban kialakult és évszázadok óta — még ma is! — jelenlévő permanens talajfagy jelenségét testesítette meg. A mélyebb kőzetrétegbe való behatolással a vágatot a kőzet mélyebb, már nem fagyott, melegebb rétegébe hajtották. A padlószint magassága mellett ez a tényező is hozzájárult a jég elvesztéséhez.

AZ IPARKODÓ EMBERKÉZ NYOMAI

Aki már a telkibányai Király-kúthoz elvetődött, rászánhatja magát egy kis erdei sétára is. Ha a jeges forrással szemközti, szépen kiépített pihenőhelyről fölfelé indul a Veres-víz-patak mentén, mialott még a híres Veres-víz-tározót elérné, amelynek vasoxid-festette vize mintegy „bizonyítékául” szolgál a Tompa Mihály által is megénekelt bányásztragédia mondájának, mélyen az erdőben titokzatos romokra bukkan. Kőből rakott alapokat, felmenő falakat lát, szépen befoglalt forrást talál. S a figyelmesebb szemlélő még valamilyen ipari berendezések — ércetörő? — maradványait is fölfedezheti.

Ennek az eredeti romterületnek, illetve a romterület épületmaradványainak kora — eddig még sorra nem került ásatások híján — egyelőre ismeretlen. Lehetséges azonban, hogy a magyar bányászat legrégibb, összefüggően megmaradt épületgyűjtése ez. Üzemépületekről lehet szó, ahol a szerszámokat és az ércet tárolták, utóbbit — részben vagy egészen — föl is dolgozták.

Az erdő viszonylagos védelmet nyújt e romoknak, ugyanakkor a rájuk nőtt fák gyökere omlasztja is az ősi falakat. Nemrég azután holmi ideiglenes szálláshely nyomai is mutatkoztak e romok falai között, szárnyakzerű tetővel. Turisták készíthették maguknak? A közelben legeltető pásztorok? Vagy csempészúton járók, netán a nem túl távoli szlovák határt — akkor még — illegálisan átlépett emberek?

Aki viszont innen tovább megy a közeli Csengő-bányához, ismét más élmény részese lehet. Itt az 1950-es években új — és nehéz eldönteni, hogy szerencsére-e vagy sajnos: sikertelen — ércutatás folyt. Az ekkor fölhalmozott, hatalmas meddőhányó

platójáról csodálatos panoráma tárul elénk dél felé. Itt, ahol a közelben az iparkodó emberkéz oly régi nyomai lelhetők — mellesleg, az imént említettek mellett még oly régiek is, mint az újkőkori obszidián eszközök, amelyek a Veres-víz-patak völgyében is előfordulnak! —, a mesz-szi látóhatárig nem találunk egyetlen, emberkéztől származó objektumot: sem települést, sem utat, távvezetékét vagy hasonlót.

Vagy ez mégsem igaz? Mert a Csengő-bánya meddőhányója alatti ligetes legelőn, réten néhol gyanúsan szabályos facsoportok vannak elszórva. Mintha egy-egy bombatölcsér gyűrű alakú peremét nöttek volna be. Ezek a „bombatölcsérek”: a hajdani horpabányászat maradványai. Ekkor a nemesfémtelek vonalán a bányászok még csak kútszerű aknákkal fejtették az ércet, a meddőt a kút körül, gyűrűsre helyezve el. Hasonló horpákkal nemcsak a Csengő alatti rétet van teli, hanem az erdő is a Kánya-hegy oldalán és környékén.

Aki azután fölkeresi Telkibányán a kis bányászati múzeumot is, amely még a valahai helyi köedénygyártás emlékeit is bemutatja, legvégül fölautózhatsz — ha nyitva találja az erdészeti sorompót —, vagy fölcsúszhat a falu közepétől az Ósva-patak völgyében, a Kutvaszorítóig. A helyiek sem egyformán vélekednek arról, hogy a Kutvaszorító valójában a merészen kiugró riolitsziklák beszűkített völgyszakasz-e, vagy éppenséggel az a szűkület, ahol a völgyet az aranybányászok mesterséges, épített gáttal zárták le. S az Ósva-patak földuzzasztott vizével hajtották az érczúzó malmokat.

Lázár István

Az állami környezetgazdálkodás múltja

Telkibányán a „világhírű” látványosságot ma már csak a szép tábla többnyelvű felirata képviseli a Mátyás király kútjánál. A középkori bányászat talajközeli kőzettörmelékének fagyos lehellete azonban még ma is érződik, hiszen az egykori jégbarlang vájatóból kiáramló levegő nyári kánikulában közel 20 fokkal hidegebb a kintinél, s a Mátyás király kútja, a kőzet legfelsőbb rétegeiben áthűlt vízzel méltán pályázhat a Magyarország leghidegebb forrása címére.

Az utóbbi néhány évtizedben jóvátehetetlen károsodás érte az Ecse-di-láp megmaradt részét, az Esztramos-hegyet, a keleméri tőzegmoha-

lápót, a bükkí őserdőt, a Szársomlyói-hegyet, a Kis-Balaton mocsárvilágát, a Tapolcai-tavasbarlangot, hogy csak néhányat említsünk. Az állami kezelés a múltban már hírnévre szert tett természeti értékeinket, illetőleg szépségeinket — hirdetett elvei ellenére sem — kímélte; lásd Hévízi-tó, Dunakanyar. Ha az ország természeti értékeivel való érdektelen, közönyös, ágazati szemléletű, átgondolatlan állami gazdálkodás — legalább a védett területeken! — felelős természetvédelemnek engedné át hatósági jogkörét, talán megvalósulhatna Cholnoky professzor gondolata, és a jégbarlanghoz hasonló természeti kincseink elpusztulás helyett hírnévre tennének szert!

Dr. Tózs István